

BULLETIN OF ECONOMIC THEORY AND ANALYSIS

Journal homepage: <http://www.betajournals.org>

Gümrük Birliği Antlaşmasının 2005 Yılı ve Sonrası Türkiye Ödemeler Bilançosuna Etkisi

Emre GÖKÇE <https://orcid.org/0000-0002-9943-3919>

İsmail Cem AY <https://orcid.org/0000-0002-8915-8183>

To cite this article: Gökçe, E., & Ay, İ., C. (2019). Gümrük Birliği Antlaşmasının 2005 Yılı ve Sonrası Türkiye Ödemeler Bilançosuna Etkisi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 4(2), 79-96.

Received: 21 Mar 2019

Accepted: 21 May 2019

Published online: 01 Dec 2019

©All right reserved

Bulletin of Economic Theory and Analysis

Volume IV, Issue 2, pp. 79-96, 2019

<http://www.betajournals.org>

Original Article / Araştırma Makalesi

Received / Alınma: 21.03.2019 Accepted / Kabul: 21.05.2019

Gümrük Birliği Antlaşmasının 2005 Yılı ve Sonrası Türkiye Ödemeler Bilançosuna Etkisi

Emre GÖKÇE^a İsmail Cem AY^b

^aYüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Yüksek Lisans Programı, İstanbul, TÜRKİYE <https://orcid.org/0000-0002-9943-3919>

^bDr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, İstanbul, TÜRKİYE <https://orcid.org/0000-0002-8915-8183>

ÖZ

Türkiye'nin AB ile 1964 yılında imzaladığı Ankara Anlaşması ile başlayan serüveni, günümüze kadar çalkantılı geçmiştir. Aday ülke konumunda olan Türkiye açısından 54 yıllık bekleyişin dikkat çekici dönüm noktalarından birisi ise GB'ne katılmasıdır. Türkiye bu yönüyle birliğin üye olmadan iktisadi bütünleşmesine dâhil olan ve iktisadi kararlarında AB'yi dikkate alması gereken tek ülkedir. 1980 yılına kadar kapalı ekonomik modeli uygulayan Türkiye, 24 Ocak kararları ile serbest piyasa ekonomisine hızlı bir geçiş yapmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'nin Birlik ile ilişkileri ve Gümrük Birliği Antlaşmasının 2005 yılı ve sonrası Türkiye ödemeler bilançosuna etkileri incelenmiştir. Türkiye'nin 2005-2018 döneminde ithalatı 10,9 kat, ihracatı 11,4 kat, dış ticaret açığı 10,2 kat ve cari denge açığı ise 30,6 katı artış göstermiştir. Benzer şekilde, Türkiye'ye gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların içinde Avrupa Birliği'nin payı %78'den %62'ye gerilemiştir. Sonuç olarak, GB anlaşmasının Türkiye ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etkileri olmadığı görülmüştür. Türkiye'nin bu durumdan çıkabilmesi ve GB anlaşmasından doğan haklarını avantaja çevirmesi gerekmektedir. Bunu da gerçekleştirmek için üretime dayalı bir ekonomik modele geçilmesinde fayda olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler
AB, Gümrük Birliği, Ödemeler Bilançosu, Türkiye

JEL Kodu
A10, F5, H6, O52, P0

İLETİŞİM Emre GÖKÇE ✉ gokce-emre@outlook.com 📧 Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Yüksek Lisans Programı, İstanbul, TÜRKİYE

* “Gümrük Birliği Antlaşmasının 2005 Yılı ve Sonrası Türkiye Ödemeler Bilançosuna Etkisi” adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Effects of EU-Turkey Customs Union Agreement on Balance of Payments in Turkey From 2005 Through Today

ABSTRACT

Turkey's journey to Europe has been gone through a tempestuous period until today after the Ankara Agreement signed in Ankara, in 1964 to establish an association between European Economic Community and Turkey. One of the major turning points in this journey of 54 years for Turkey as a candidate country was the linking to the Union with a Customs Union agreement. This linking made Turkey a unique country taking the Union's policies into consideration without being an official EU member. Turkey's economic model was closed till 1980. After this year, Turkey shifted its economy to an open economic model by the January 24 decisions. In this study, we assessed the effects of EU-Turkey Customs Union agreement on balance payments in Turkey from 2005 through today. Overall, Turkey's import and export between 2005 and 2018 were increased by 10.9x and 11.4x respectively. On the other hand, foreign trade deficit was raised by 10.2x, followed by a deficit of accounts balance of 30.6x. Similarly, the part of EU in direct foreign investment to Turkey lowered from 78% down to 62%. In conclusion, we revealed that the Customs Union Agreement and accession negotiations after 2005 yielded no positive effects on Turkey's balance payments. It seems that only way for Turkey to overcome these issues is to turn its legal rights accorded by the membership and Customs Union Agreement into advantages. To realize that, it has seen that Turkey needs to perform a new economic model based on the production.

Keywords

EU, Customs Union, Balance of Payments, Turkey

JEL Classification

A10, F5, H6, O52, P0

1. Giriş

Siyasi ve iktisadi bütünleşmeler dünyada mevcut eğilimlerin ve müşterek çıkarların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İktisadi birleşmelerin başlıca biçimleri ticari anlaşmalar, gümrük birlikleri, ortak pazarlar ve parasal birliklerdir. Bu bütünleşmelerden olan gümrük birliği farklı yönleriyle incelenmeye değer bir konudur. Başlangıcı 14. yy'a uzanan birleşik Avrupa fikri II. Dünya Savaşı ertesinde gerçekleşmek için uygun zemini ve koşulları bulmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluđu (AET) adıyla başlayan Avrupa Birliği günümüzde 28 üye ülke ile dünyanın en başarılı siyasi ve iktisadi birleşmelerinden birisi olmuştur. Avrupa ile ilişkileri yüzyıllara uzanan Türkiye ise Topluluk ile ilk hukuki ve resmi ilişkisini 1964 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile kurmuştur. Anlaşmanın imzalandığı yıldan bu yana 54 yıl geçmiştir. Bu uzun süre sonucunda Türkiye henüz aday ülke görünümünde olup, 2005 yılında başlatılan müzakerelere devam etmektedir. Türkiye açısından belki de en önemli evrelerden birisi Gümrük Birliği (GB)'ne

katılmasıdır. Bu yönüyle Türkiye birlik üyesi olmadan iktisadi bütünleşmeye katılan ve ekonomi politikaları üzerinde birlik görüşlerinin dikkate alması gereken tek ülkedir. 1980 yılına kadar kapalı ekonomik modeli uygulayan Türkiye, 24 Ocak kararları ile serbest piyasa ekonomisine hızlı bir geçiş yapmıştır. Yeterli yapısal önlemler alınmadan başlatılan liberalizasyon hareketi sonucunda Türkiye dış piyasalara kendi piyasalarını açmış, dünya ile bütünleşme adımı atmıştır. 1996 yılında dâhil olduğu GB katılımının ardından, 2005 yılında başlayan müzakerelere başlama kararı ile hızlanan sürecin Türkiye ekonomisi üzerinde mutlak etkileri olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada, Bu çalışmada, Türkiye'nin Birlik ile ilişkileri ve Gümrük Birliği Anlaşmasının 2005 yılı ve sonrası Türkiye ödemeler bilançosuna etkileri incelenmiştir Bu amaçla, Türkiye'nin ödemeler bilançosu üç döneme ayrılmıştır. Dönemler; 1980-1996, 1996-2005 ve 2005-2018 dönemleridir.

2. Literatür Bilgisi

2.1. Dünya ve Avrupa'da Siyasi ve İktisadi Bütünleşme Çabaları

Uluslararası iktisadi politikteki değişimlerin belirlediği üretim, tüketim ve bölüşümün örgütlenmesinde önemli süreç siyasi ve iktisadi bütünleşmelerdir. Bu tür bütünleşmeler bölgesel, Ulusal (ulusal sınırların kontrollü iktisadi ve siyasi bütünleşmesi), Uluslararası (tercihli-serbest ticaret anlaşması, müşterek pazar, gümrük birliği ile iktisadi birlik) ve küresel (iktisadi bütünleşme ve küresel liberal ticaret) ortak güvenlik ve çıkarların sağlanmasında önemli roller icra etmektedir. İktisadi bütünleşmeler ise tercihli ve serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birlikleri, ortak pazarlar, parasal birlikler olarak ayrıca ele alınmaktadır (İnan, 2017).

Kıta Avrupası'nı birleştirme ve bir "Birlik" oluşturma düşüncesi 14. yüzyıldan başlayarak felsefecileri, tarihçileri, hukukçuları ve siyaset belirleyici kişileri meşgul etmiştir (İKV, 2018). Bu bağlamda ilk çaba Emeric Crucé tarafından 1623 senesinde ileri sürülmüştür. Benzer şekilde, 1693 senesinde William Penn, ortak bir Avrupa Parlamentosu kurulmasını ve bu parlamentoda Rus ve Osmanlı devletlerinin temsilci bulundurmasını, devletlerarasındaki pek çok müşkülün konuşularak çözüme kavuşturulmasını önermiştir (Mor, 2010). Fransız düşünürler Victor Hugo ve Rousseau, 18. Yüzyılda kıta Avrupa'sını tek çatı altında birleştirmek gerektiğini savunmuştur. Viyana Kongresi (1815), Zollverein ekonomik ve ticari birlikteliği (1834-1871) ve Paris Anlaşması (1856) Avrupa'daki iktisadi ve siyasi birlik denemelerine örnek verilebilir. II. Dünya Savaşı, Kıta Avrupa'sının bütünleşme fikrini ateşleyen bir dönemeç olmuştur. Bu kanlı harbin sonlarına doğru

müttefik devletleri başkanlarının katıldıkları Yalta ve Postdam barış konferansları bir dönüm noktası olmuştur. Soğuk Savaş Dönemi ve Kore Savaşı (1950–1953) sonrası etkisini genişleten Sovyet ideolojik baskısı ve yayılmacı emelleri, doğu ve batı ülkeleri arasındaki gerilim ve kaygılar, kıta Avrupa’sının birleşme ve birlik oluşturması için uygun koşulları yaratmıştır (Akşemsettinoglu, 2011).

Bölgesel bütünleşme hareketleri arasında en etkili, iyi organize olmuş ve gelişmiş olanı ise Avrupa Birliği (AB)’dir. Uluslararası siyasi ve iktisadi oluşumlar, politik alanda farklı biçimlerde yorumlanmakta ya da algılanmaktadır. Realist görüşler, bu gibi oluşumları büyük devletler ve güçlerin uluslararası siyasi araçları olarak algıarken, liberal düşünce ise özerk uluslararası aktörler olarak kabul etmektedir (Ataman ve Öztürk, 2016).

2.2. AB’nin Kuruluşu ve Gelişimi

Fransa’nın çağrısı ile Federal Almanya Cumhuriyeti, Belçika, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg arasında 18 Nisan 1951 tarihinde Paris’te imza edilen Schuman Anlaşması ile Avrupa Kömür Çelik Topluluđu (AKÇT) ya da diğer adıyla Ortak Pazar kurulmuştur. Schuman Planı, örgütsel anlamda AB’nin tarih sahnesine çıktığı ilk siyasi ve ekonomik bütünleştirici eylem olmuştur (TUIC Akademi, 2012).

Bu durumu Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluđu’nu (AET) kararı izlemiştir. Kurucu altı ülke aralarındaki gümrük vergilerini 01 Temmuz 1968’de tümüyle kaldırılarak, özellikle ticaret ve tarım alanlarında müşterek politikalar oluşturmuştur. Son derece başarılı sonuçlar veren bu girişim neticesinde Danimarka, İrlanda ve İngiltere 1973 senesinde AET’ye katılarak, üye sayısı dokuzaya çıkmıştır. Topluluğa katılımlar ise 1981 yılında Yunanistan ve 1986 yılında ise Portekiz ve İspanya ile devam etmiştir (ABTD, 2018). Başlangıcında yalnızca 6 üyeden oluşan AB, günümüze gelindiğinde 28 üye ülkeden meydana gelen bir büyük birlik şeklini almıştır. Ayrıca, Türkiye haricinde tam üye olmayı bekleyen Makedonya, Karadađ, Sırbistan ve Arnavutluk olmak üzere 4 ülke daha bulunmaktadır. AB’nin, Türkiye, Sırbistan ve Karadađ ile üyelik müzakereleri devam etmektedir. Avrupa Kıtasında yer alan İzlanda ise üyelik başvurusunu 12 Mart 2015 tarihinde geri çekmiştir. Bosna Hersek ve Kosova ise potansiyel aday ülkeler olup, AB ile görüşmelerin başlamasını beklemektedirler (ABB, 2017).

2.3. AB ve Türkiye İlişkileri

Türkiye'nin 2005 yılına kadar AB ile ilişkileri AET'ye resmi başvurusu ve ret alışı, AET ile Ankara Anlaşması, gelişim dönemleri (hazırlık, geçiş ve son evreler), katma protokol, tam üyelik başvurusu ve AB'nin yanıtı ile Kopenhag Zirvesi ana başlıklarından oluşmaktadır.

Türk siyasi yaşamının önemli dönüm noktalarından kabul edilen Demokrat Parti (DP)'nin 1950 yılında iktidara gelmesi ile temsilcisi olduğu ekonomide liberalleşme süreci resmen başlamıştır. Liberal ekonomik politikalar, Türkiye Cumhuriyeti'ni serbest piyasa ekonomisini benimsemiş Batı ülkeleriyle daha yakın ilişkiler kurmaya yöneltmiştir. Yunanistan'ın 15 Temmuz 1959'da AET'ye resmen başvurması, Türkiye'nin de AET'ye ortaklık başvurusu (31 Temmuz 1969) yapmasına yol açmıştır (Denk, 2016).

Türkiye'nin Yunanistan'ın hemen arkasından 31 Temmuz 1959'da yaptığı AET ortaklık başvurusunun ret edilmesiyle, iki taraf arasında hukuki zeminde ilk anlaşma 12 Eylül 1963 yılında Ankara Anlaşması ile sağlanmıştır. Ankara Anlaşması, üyelik sürecini; hazırlık safhası, geçiş safhası ve son safha olmak üzere üç dönemde ilerletmeyi öngörmüştür (Akçay, 2017). Ankara Anlaşması'na göre hazırlık evresi 5 yıllık bir dönem olarak öngörülmüş ve 23 Kasım 1970 yılında yürürlüğe giren katma protokol ile son bulmuştur (UPA, 2012). Geçiş evresi (1973-1995), aslında GB'nin ilk adımı olup, bu şekilde Türkiye ve AET arasında sorumluluklar tek taraflı olmaktan çıkarılmış ve karşılıklı bir nitelik kazanmıştır (Kılıç, 2014). Türkiye, 1978 yılında GB protokolünün 60.maddesinde yer alan sorumluluklarını yerine getiremeyeceğini ileri sürerek, yükümlülüklerini askıya almıştır. 1980 yılına gelindiğinde, Topluluğun Yunanistan'ı üyeliğe alması ve 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi nedeniyle, Türkiye ve AET arasındaki ilişkiler bir süreliğine tümüyle dondurulmuştur. Türkiye, AB ile dondurduğu ilişkilerini, 16 Eylül 1986'da "Türkiye-AET Ortaklık Konseyi'nin bir araya gelmesi ile tekrar başlatmıştır. Bu buluşma ertesinde ise 14 Nisan 1987 tarihinde tam üyelik başvurusunu yenilemiştir (Güreşçi, 2006; Tepeli & Aydın, 2015). AB'nin Türkiye'nin 1987-1989 yılları arasında tam üyelik başvurusu döneminin sonunda verdiği cevap olumsuz olmuş, Topluluk Komisyonu 2 yıl 8 ay sonra görüşünü açıklamış ve görüş AB Dış İşleri Bakanlar Konseyi tarafından 17 Aralık 1989 tarihinde oylanarak kabul edilmiştir (TUIC, 2010).

Türkiye'nin GB'ne ve topluluğa uyumunu sağlamak için 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren katma protokole göre, Türkiye, taahhüt ettiği gümrük vergilerini kademeli biçimde indirmiş,

1995 yılı itibariyle ise sıfırlamış ve bu şekilde sanayi mallarının taraflar arasında serbest dolaşımı başlatılmıştır (Aysun, 2011).

Kopenhag Zirvesi, Topluluğun genişleme hedeflerinin ve üyelik koşulların baştan düzenlendiği kriterlerin doğuşu ile neticelenmiştir. Kopenhag Kriterleri, Topluluğa üyelik şartlarını “siyasi”, “ekonomik” ve “uyum” olmak üzere üç ana başlık altında toplamış, ancak ağırlıklı olarak siyasi bütünlüşmeyi öne çıkaran kıstaslar içermiştir (ABB, 2011; Paksoy & Kılıç, 2013).

Türkiye ile Topluluk arasındaki görüşmeler, Birliğin 2004 yılında aldığı müzakerelere başlama kararının ardından, resmen 3 Ekim 2005 tarihi itibariyle başlatılmıştır. Müzakerelerin başlatılmasından hemen önce, Türkiye 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin ilke, esas ve usulleri ile fasılları belirleyen Türkiye için Müzakere Çerçeve Belgesi’ni yayımlamıştır (Denk, 2016). Kopenhag Zirvesi sonrası, 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg’da Hükümetler Arası Konferans ile Türkiye ve AB arasında resmen başlatılan müzakerelerin sonuçlanacağı tarih hakkında kesin bir görüş bulunmamaktadır. Bu durum, tam üyelik görüşmelerinin belirsizliğini ortaya çıkaran, ilişkilerin sürdürüleceği zemin ve nasıl devam edeceğini belirleyen koşulların akıllarda bulanık kalmasını sağlayan bir olgu olarak etkisini ve varlığını sürdürmüştür. Türkiye-AB ilişkilerinin 2005 yılı sonrası durumu sivil toplum diyalogu, katılım müzakereleri ve tarama süreci olarak üç başlık altında toplanmıştır (Bayraklı & Güngörmez, 2016).

3. GB Anlaşması ve Etkileri

GB, Türkiye’nin Topluluk ile başlangıcı 1960 yılına uzanan ilişkisinin dönüm noktalarından birisidir. GB’nin ana çerçevesi aslında 1963 yılında imza edilen Ankara Anlaşması ile belirlenmiş ve detayları ise katma protokol tarafından tayin edilmiştir. Süreç, Ortaklık Konseyi’nin 6 Mart 1995 tarihli kararı üzerinden 22 yıl geçtikten sonra, 1 Ocak 1996 tarihinde resmen yürürlüğe girmiştir (Gündüz & Esengün, 2007; Yıldırım & Dura, 2007). GB, başlangıçta Türkiye’nin dış ticaret dengesini olumsuz şekilde etkilemiştir. Diğer taraftan ise, Türk iş dünyasının ufkunu orta vadede açmıştır (Bilgesam, 2014). GB dönemi (1996-1999), Türkiye’ye verilen mali yardımların artış gösterdiği bir zaman olmuştur. Birlik, 2014-2020 dönemi için Türkiye’ye 4.453,90 milyon avro mali yardım tahsis etmiştir. Tahsis edilen fonlardan AB’ye üyelik kapsamında yapılacak reformlara ayrılan bütçe, 1581,4 milyon avro iken, bölgesel ve sosyo-ekonomik kalkınmaya tahsis edilen fonların toplamı 1525,3 milyon avrodur. Tarım ve kırsal kalkınmayı desteklemek için 912,2 milyon avro fon ayrılmıştır. Son olarak, İstihdam, sosyal

politikalar, cinsiyet eşitliği ve insan kaynaklarının geliştirilmesi konularında ayrılan yardım miktarı 435,0 milyon avrodur (Efe, 2017). Türkiye, GB kapsamında toplam 27 adet Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imza etmiştir. İmzalanan anlaşmaların 16'sı yürürlüktedir. Bu anlaşmalara ek olarak, topluluk tarafından gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere uygulanan otonom tarife tavizlerini ve GB kapsamındaki ürünleri kapsayan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi'ne (GTS) uyum anlaşması da 1 Ocak 2008 tarihi itibarıyla tamamlanmıştır (EVISA, 2011).

3.1. Türkiye Ekonomisine Etkileri

Türkiye GB'ne, AB üyesi olmadan, 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla katılmıştır. GB katılımının Türkiye ekonomisine etkileri ise üretime etkileri, tüketime etkileri, cari işlemler hesabına etkileri, dış ticarete etkileri ve diğer dinamik etkiler olmak üzere başlıca beş alt başlık altında toplanmaktadır.

3.1.1. Üretime etkileri

Dünya Bankası (DB)'nin 28 Mart 2014 tarihli "AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi" başlıklı raporunda Türk ve Avrupalı firmalar arasında kurulan üretim ağlarının ve bu sayede Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırımcı girişinde artış olduğu rapor edilmiştir (Özcan, 2016). Üretim işbirliği konusunda Türkiye'ye doğrudan yatırım yapan ülkelerin başında Hollanda, İspanya, Avusturya, İngiltere, Almanya, Belçika ve İtalya gelmektedir. Bu ülkelerin makine, üretim ekipmanları ve sermaye ürünleri sayesinde Türkiye'nin sınai rekabetçiliğinde güçlenme gerçekleşmiştir (YASED, 2018). Türkiye AB müktesebatına uyum göstermek için şart olan hukuki düzenlemeleri yerine getirmiştir. Bu gelişmeler ise Türk ürünlerinin kalite ve uluslararası rekabet gücüne olumlu etkiler sağlamıştır (Özsümer, 2016).

3.1.2. Tüketime etkileri

Türkiye'nin 1995'de Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'ne ve hemen arkasından 1996 yılında GB'nin son dönemine girmesi ekonomik büyümeyi tetiklemiştir. Bu gelişmelerin de sayesinde Türkiye 1989-2002 yılları arasında ortalama %3,4 ve 2003-2016 yılları arasında ise ortalama %4,8 büyüme oranı yakalamıştır. Büyüme ile birlikte, Türkiye'nin ithalatı da dikkat çekici biçimde artış göstermiştir. İthalattaki artışlar çoğunlukla tüketimle ilgili sektörlerde ortaya çıkmıştır. GB sonrası dönemde, dış ticaret ve ithalat nüfuz oranlarının yükselmesi, ancak dış ticaret toplamında topluluğun payının ciddi değişiklik göstermemesi, GB'nin daha çok ticaret yaratıcı etkisi olduğunu göstermektedir. Diğer bir deyişle, AB'den yapılan ithalatta artış olmuştur (Yıldırım & Dura, 2007).

3.1.3. Cari işlemler hesabına etkileri

AB ile varılan GB anlaşmasının ilerleyen dönemlerde en büyük etkisi ihracatın ithalatın gerisinde kalması ya da bir diğer deyişle dış ticaret açığı olmuştur. Türkiye'nin cari açık oranları 1990'lı yıllardan bu yana sürekli artış göstermiş ve kronik bir mesele haline gelmiştir. Ülkenin cari açık/GSYH oranı ise 1990 ve 1999 yılları arasında %0,6, 2005 yılında %4,6, 2009 yılında %2,3 ve 2011 yılında %10, 2012 yılında %5,6, 2016 yılında %3,8, 2017 yılında %4,6 ve 2018 yılında ise %2,3 gibi yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir (Eşiyok, 2012; TCMB, 2018).

3.1.4. Dış ticarete etkileri

Türkiye, GB anlaşması gereği topluluk ülkeleri ile birlikte ortak gümrük tarifesine geçmiştir. Bu durum, Türkiye'nin özellikle Asya'da ticari ilişkileri olan ülkelere karşı giderek artış gösteren dış ticaret açıkları vermesine yol açmaktadır (Doğan, 2014). Türkiye'nin GB anlaşması AB'ni ithalatta birinci sıraya koymamıştır. GB anlaşması ertesinde Türkiye'nin ithalatta 1. partneri Asya ülkeleri olmuştur. Asya ülkelerinden 1996 yılında yapılan ithalat 7,4 milyar ABD\$ iken, rakam 2011 yılı Ocak-Kasım döneminde 74,8 milyar ABD\$'ına yükselmiştir. Oysa aynı dönem aralığında, AB'den yapılan ithalat toplam ithalat içindeki payı %55,7'den %37,9'a kadar gerileme göstermiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise, AB ülkelerinin ihracatta payı %48,0'e yükselirken, Türkiye'nin AB'den ithalat rakamı 70 milyar ABD\$'ını aşmış ve Türkiye'nin toplam ithalatının %38'i AB ülkelerinden gerçekleştirilmiştir. Bir diğer deyişle, GB anlaşması neticesinde ortaya çıkan ticaret açıklarının AB üyesi ülkeler ile değil, Asya ülkeleri ile yapılan ticaretten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye ve AB arasındaki ticaret dengesine bakılırsa, GB anlaşması ertesinde dış ticaret açığı %123 mertebelerinde artış ile sonuçlanmıştır (Eşiyok, 2012).

3.1.5. Diğer etkileri

GB, Türk sanayiinin üretim anlayışına ve tüketici bilinçlenmesine pozitif anlamda ciddi katkılarda bulunmuştur. Türk sanayisi, GB sayesinde ileri teknoloji kullanımına geçmiş, bu alanda yatırımlarını artırmış, AB ülkeleri sanayileri ile kıyasıya bir rekabete girişmiştir (Demir, 2006). GB'nin Türkiye'nin rekabet durumu üzerine etkilerinin incelendiği bir araştırmaya göre, Türkiye endüstrisinin rekabet gücü AB'den yapılan ithalat sebebiyle olumsuz biçimde etkilerken hem AB'ye hem de dünyanın geri kalanına yapılan ihracat artışı aracılığıyla olumlu yönde tesir ettiği neticesine varılmıştır (Vergil & Yıldırım, 2006).

Tablo 1

Türkiye'nin AB ile ticareti (Milyon ABD \$)

	AB İhracat Değeri	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (%)	Genel İhracat Değeri	Genel İhr. İçindeki Payı (%)	AB İthalat Değeri	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (%)	Genel İthalat Değeri	Genel İthalat İçindeki Payı (%)	AB Dış Ticaret Dengesi	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (AB) (%)	Genel Dış Ticaret Dengesi	Bir Önceki Döneme Göre Değişim (Genel) (%)
1996	12.590	-	23.224	54,2	24.349	-	43.627	55,8	-11.759	-	-20.402	-
1997	13.471	7,0	26.261	51,3	26.128	7,3	48.559	53,8	-12.657	7,6	-22.298	9,3
1998	14.837	10,1	26.974	55,0	25.297	-3,2	45.921	55,1	-10.460	-17,4	-18.947	-15,0
1999	15.454	4,2	26.587	58,1	22.538	-10,9	40.671	55,4	-7.084	-32,3	-14.084	-25,7
2000	15.688	1,5	27.775	56,5	28.552	26,7	54.503	52,4	-12.864	81,6	-26.728	89,8
2001	17.576	12,0	31.334	56,1	19.841	-30,5	41.399	47,9	-2.265	-82,4	-10.065	-62,3
2002	20.458	16,4	36.059	56,7	25.698	29,5	51.554	49,8	-5.240	131,3	-15.495	53,9
2003	27.479	34,3	47.253	58,2	35.157	36,8	69.340	50,7	-7.677	46,5	-22.087	42,5
2004	36.699	33,6	63.167	58,1	48.131	36,9	97.540	49,3	-11.432	48,9	-34.373	55,6
2005	41.533	13,2	73.476	56,5	52.781	9,7	116.774	45,2	-11.248	-1,6	-43.298	26,0
2006	48.149	15,9	85.535	56,3	59.448	12,6	139.576	42,6	-11.299	0,4	-54.041	24,8
2007	60.754	26,2	107.272	56,6	68.472	15,2	170.063	40,3	-7.718	-31,7	-62.791	16,2
2008	63.719	4,9	132.027	48,3	74.513	8,8	201.964	36,9	-10.794	39,9	-69.936	11,4
2009	47.228	-25,9	102.143	46,2	56.616	-24,0	140.928	40,2	-9.388	-13,0	-38.786	-44,5
2010	52.934	12,1	113.883	46,5	72.391	27,9	185.544	39,0	-19.457	107,2	-71.661	84,8
2011	62.589	18,2	134.907	46,4	91.439	26,3	240.842	38,0	-28.850	48,3	-105.935	47,8
2012	59.398	-5,1	152.462	39,0	87.657	-4,1	236.545	37,1	-28.259	-2,0	-84.083	-20,6
2013	63.034	6,1	151.803	41,5	92.445	5,5	251.661	36,7	-29.411	4,1	-99.859	18,8
2014	68.514	8,7	157.610	43,5	88.784	-4,0	242.177	36,7	-20.269	-31,1	-84.567	-15,3
2015	63.998	-6,6	143.839	44,5	78.700	-11,4	207.234	38,0	-14.702	27,5	-63.395	-25,0
2016	68.366	6,8	142.530	48,0	77.501	-1,5	198.618	39,0	-9.136	-37,9	-56.089	-11,5
2017	73.904	-	156.992	47,1	85.314	-	233.803	36,5	-11.410	-	-76.811	-
2018	84.058	13,7	168.088	50,0	80.813	-5,3	223.082	36,2	3.244	-128,4	-54.994	-28,4
2019 Ocak	6.761	4,0	13.171	51,3	4.859	-29,9	15.709	30,9	1.902	-545,4	-2.538	-72,1

Not. T.C Ticaret Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.

AB, Türkiye için son derece önemli bir sanayi, bilgi, teknoloji ve finans ve turizm ortağıdır. 2007-2013 yılları arasında yürürlükte AB 7. Çerçeve Programı'nın yaklaşık 54 milyar Euro büyüklüğündeki bütçesinden Ar-Ge ve yenilik için tahsis edilen oranda %60 artış yapılmış, 86 milyar Euro gibi önemli bir miktara çıktığı görülmüştür. Türkiye, GB öncesi toplam ihracatının %40'ını tekstil ürünlerinin oluşturduğu, emek-yoğun, az gelişmiş ürünlerin ihracatçısı bir ekonomi idi. Lizbon stratejisi, katma değeri yüksek bilgi teknolojileri gibi alanlarda Ar-Ge teşvik araçları önermiştir. Bu bağlamda, Türkiye'de, küçük ve orta ölçekli kuruluşlar (KOBİ) için AB ile paralel olacak şekilde teşvik ve destekleme politikaları hayata geçirilmiştir (Kapusuz,2006).

Küreselleşme hareketi üzerinde payını AB ve GB ile aramaya başlayan Türkiye, yasal düzenlemeler ile durumunu güçlendirmiş ve ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımları için tercih edilebilir bir konuma gelmiştir. Başlıca yatırım teşvik araçları arasında vergisel düzenlemeler, Ar-Ge yardımı, proje yatırım yeri tahsisi, düşük faiz desteği ve sosyal güvenlik prim ödemelerinde işveren hissesi desteği gibi maliyetleri azaltacak tedbirler gelmektedir (Öz & Buyrukoğlu, 2017). Ancak, GB sürecinde Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımında umulan yükselme olmamıştır. Tam tersi şekilde, GB öncesine göre düşüş olduğu görülmüştür. GB Anlaşması'ndan sadece bir yıl önce 1995 yılında doğrudan yatırım izinleri 1,477 milyon ABD doları iken, 1995 yılında %100 artış göstererek 2,538 milyon ABD dolarına yükselmiştir. GB sonrası, 1996 yılında ise %30'luk düşüş gerçekleşmiştir. Bu sebeple, Türkiye'nin izin verdiği yabancı yatırımlarda görülen artış AB kaynaklı değildir (Güven, 2008).

4. GB Anlaşmasından Günümüze Türkiye Ödemeler Bilançosunun Seyri

GB Anlaşmasının Türkiye Ödemeler Bilançosuna 2005 yılı ve sonrası etkilerinin incelenmesi için, Türkiye dış ticaret dengesi rakamları 1980-1996 dönemi, 1996-2005 dönemi ve 2005-2018 dönemi itibariyle incelenmiştir.

4.1. 1980-1996 Dönemi

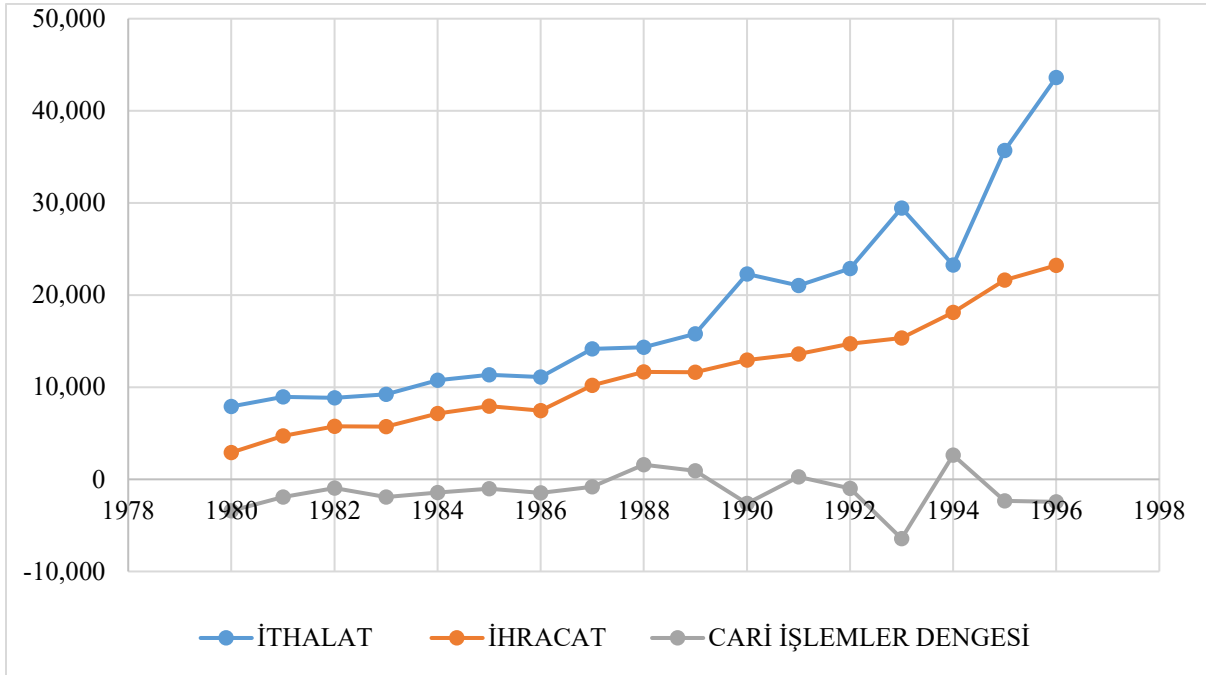
Türkiye'nin 1980-1996 yılları arasında ortalama ithalatı 18,3 milyon ABD\$, ortalama ihracatı 11,5 milyon ABD\$, ihracat/ithalat karşılama oranı ortalama %63, ihracat-ithalat farkı ortalama -6,8 milyon ABD\$ ve cari işlem dengesi ise ortalama -1,3 milyon ABD\$ olarak gerçekleşmiştir (Tablo 2 ve Şekil 1) (TCMB, 2018).

Tablo 2

Türkiye'nin ithalat, ihracat ve cari işlemler dengesi (1980-1996) (Milyon ABD\$)

Yıl	İthalat	İhracat	İhracat/İthalat (%)	İhracat/İthalat	Cari İşlemler Dengesi
1980	7.909	2.910	36,8	-4.999	-3.408
1981	8.933	4.703	52,6	-4.230	-1.936
1982	8.843	5.746	65,0	-3.097	-952
1983	9.235	5.728	62,0	-3.507	-1.923
1984	10.757	7.134	66,3	-3.623	-1.439
1985	11.344	7.959	70,2	-3.385	-1.013
1986	11.105	7.457	67,1	-3.648	-1.465
1987	14.158	10.190	72,0	-3.968	-806
1988	14.335	11.662	81,4	-2.673	1.596
1989	15.792	11.625	73,6	-4.167	938
1990	22.302	12.959	58,1	-9.343	-2.625
1991	21.047	13.593	64,6	-7.454	250
1992	22.871	14.715	64,3	-8.156	-974
1993	29.428	15.345	52,1	-14.083	-6.433
1994	23.270	18.106	77,8	-5.164	2.631
1995	35.709	21.636	60,6	-14.073	-2.339
1996	43.627	23.225	53,2	-20.402	-2.437

Not. TCMB verilerinden derlenmiştir.

Şekil 1. Türkiye'nin ithalat, ihracat ve cari işlemler dengesi (milyon ABD\$) (1980-1996). TCMB verilerinden uyarlanmıştır.

4.2. 1996-2005 Dönemi

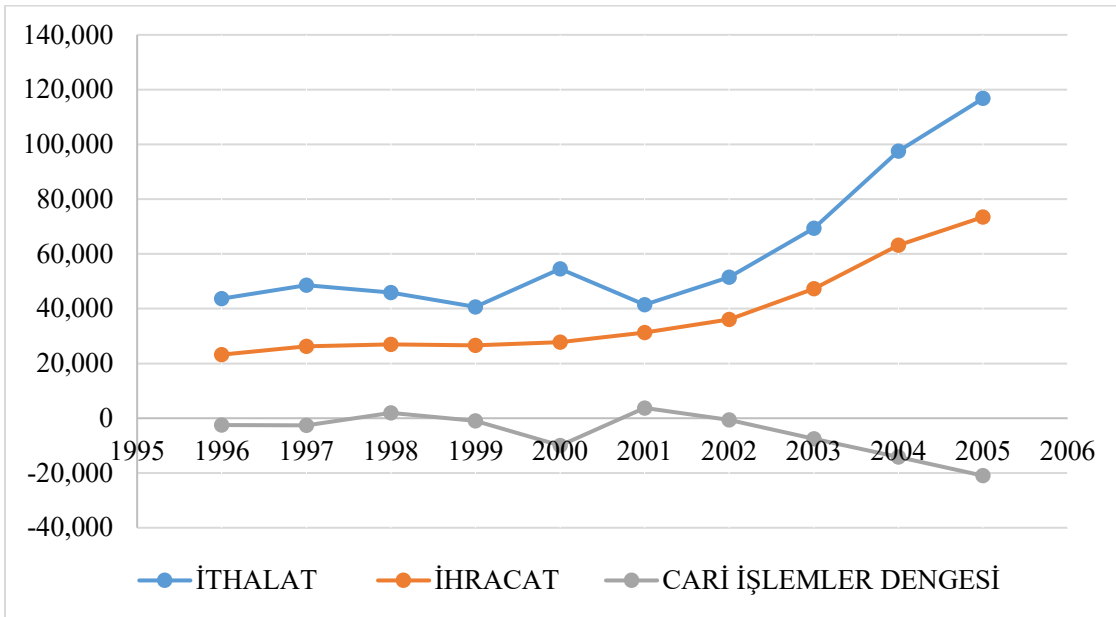
Türkiye'nin 1996-2005 yılları arasında ortalama ithalatı 60,9 milyon ABD\$, ortalama ihracatı 38,2 milyon ABD\$, ihracat/ithalat karşılama oranı ortalama %62, ihracat-ithalat farkı ortalama -22,8 milyon ABD\$ ve cari işlem dengesi ise ortalama -5,4 milyon ABD\$ olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3 ve Şekil 2) (TCMB, 2018).

Tablo 3

Türkiye'nin İthalat, İhracat ve Cari İşlemler Dengesi (1996-2005) (Milyon ABD\$)

Yıl	İthalat	İhracat	İhracat/İthalat (%)	İhracat/İthalat	Cari İşlemler Dengesi
1996	43.627	23.225	53,2	-20.402	-2.437
1997	48.559	26.261	54,1	-22.298	-2.638
1998	45.922	26.973	58,7	-18.949	2.000
1999	40.671	26.587	65,4	-14.084	-925
2000	54.503	27.775	51,0	-26.728	-9.920
2001	41.399	31.334	75,7	-10.065	3.760
2002	51.554	36.059	69,9	-15.495	-626
2003	69.340	47.253	68,1	-22.087	-7.554
2004	97.540	63.167	64,8	-34.373	-14.198
2005	116.774	73.476	62,9	-43.298	-20.980

Not. TCMB verilerinden derlenmiştir.

Şekil 2. Türkiye'nin ithalat, ihracat ve cari işlemler dengesi (milyon ABD\$) (1996-2005). TCMB verilerinden uyarlanmıştır.

4.3. 2005 Yılı Sonrasından Günümüze

Türkiye'nin 2005-2018 döneminde ithalatı 10,9 kat ve ihracatı 11,4 kat artış gösterirken, diğer taraftan dış ticaret açığı 10,2 kat ve cari denge açığı ise 30,6 katı yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise %65 ile 2005 öncesi ortalaması %63'e oldukça yakın çıkmıştır (Tablo 4 ve Şekil 3) (TCMB, 2018).

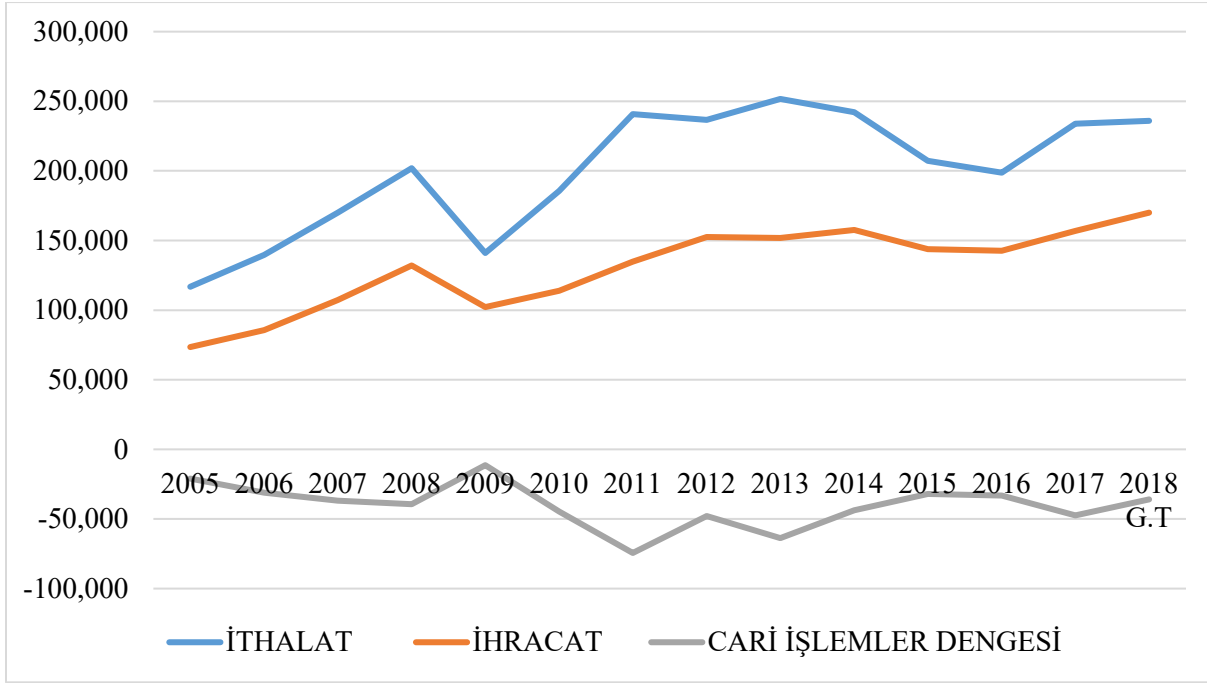
Türkiye, 1996 yılında GB'ne girmekle birlikte, ithalat ve ihracat oranları dikkat çekici yükseliş gösterirken, cari işlemler dengesi müthiş bir açık vermiştir. Bu durum, 1980'li yıllara kadar kapalı ekonomik model uygulayan Türkiye'nin, 1980'li yıllarda açık ya da serbest ekonomik modele geçmesi ile ilgilidir. Türkiye'nin serbest piyasa ile tanışması ve 2001 yılı krizine kadar bütçe açığı vererek büyüme modeli üzerine kurulu yaklaşımı, 2001 krizinden sonra cari denge açığı vererek büyüme modeline dönüşmüştür. Geline aşamada, cari denge açığı Dünya'nın en çok cari açık veren ilk dört ülkesi arasına girmesine yol açmıştır. Cari dangedeki açığın finansmanının zorlaştığı ve bu durumda devam etmenin neredeyse olanaksız bir hale geldiği durum ortaya çıkmıştır. Şekil 3'e bakıldığında, 2005 sonrası cari işlemler dengesinde negatif seyrin kronikleştiği görülmektedir.

Tablo 4

Türkiye'nin İthalat, İhracat ve Cari İşlemler Dengesi (2005-2018) (Milyon ABD\$)

Yıl	İthalat	İhracat	İhracat/İthalat (%)	İhracat/İthalat	Cari İşlemler Dengesi
2005	116.774	73.476	62,9	-43.298	-20.980
2006	139.576	85.535	61,3	-54.041	-31.168
2007	170.063	107.272	63,1	-62.791	-36.949
2008	201.964	132.028	65,4	-69.936	-39.425
2009	140.929	102.143	72,5	-38.786	-11.358
2010	185.544	113.883	61,4	-71.661	-44.616
2011	240.839	134.906	56,0	-105.933	-74.402
2012	236.544	152.462	64,5	-84.082	-47.963
2013	251.661	151.803	60,3	-99.858	-63.642
2014	242.178	157.610	65,1	-84.568	-43.644
2015	207.234	143.839	69,4	-63.395	-32.109
2016	198.619	142.530	71,8	-56.089	-33.137
2017	233.801	156.993	67,1	-76.808	-47.357
2018 G.T	236.000	170.000	72,0	-66.000	-36.000

Not. TCMB verilerinden derlenmiştir.

Şekil 3. Türkiye'nin ithalat, ihracat ve cari işlemler dengesi (milyon ABD\$) (2005-2018 G.T). (Alınan yer, TCMB verilerinden uyarlanmıştır).

5. Sonuçlar

Bu çalışmada, GB anlaşmasının 2005 yılı ve sonrası Türkiye'nin ödemeler bilançosuna etkisi incelenmiştir. Türkiye'nin AB ile 1964 yılında imzaladığı Ankara Anlaşması ile başlayan serüveni, 2018 yılı bitimine kadar çalkantılı geçmiştir. Aday ülke konumunda olan Türkiye açısından 54 yıllık bekleyişin dikkat çekici dönüm noktalarından birisi ise GB'ne katılmasıdır. Türkiye bu yönüyle birliğin üye olmadan iktisadi bütünleşmesine dâhil olan ve iktisadi kararlarında AB'yi dikkate alması gereken tek ülkedir. 1996 yılında dâhil olduğu GB katılımının ardından, 2005 yılında başlayan müzakerelere başlama kararı ile hızlanan sürecin Türkiye ekonomisi üzerinde etkileri olduğu görülmüştür. Verilere bakıldığında, Türkiye'nin 2005-2018 döneminde ithalatı 10,9 kat ve ihracatı 11,4 kat artış gösterirken, diğer taraftan dış ticaret açığı 10,2 kat ve cari denge açığı ise 30,6 katı yükselmiştir. Aynı zamanda, 2016 yılı itibarıyla, AB ülkelerinin ihracatta payı %48,0'e yükselirken, Türkiye'nin AB'den ithalat rakamı 70 milyar ABD\$'ını aşmış, Türkiye toplam ithalatının %38'i birlik ülkelerinden gerçekleştirilmiştir. Özetle, gümrük anlaşması ticaret dengesine bakılırsa, dış ticaret açığının Türkiye aleyhine 1,2 kat artışa yol açtığı anlaşılmıştır. Türkiye, Birliğin mal ithal ettiği ülkeler arasında altıncı sırada bulunmaktadır. İhracatın ithalatı karşılama oranı %87'dir. Bu durumda, ticari ilişkilerin Türkiye'nin lehine geliştirilmesi

zorunluluğu net görülmektedir. Türkiye'nin GB'ne katılması AB'ni ithalatta birinci sıraya yerleştirmemiştir. Türkiye'nin ithalatta ilk partneri Asya ülkeleridir. AB ise ikinci sırada gelmektedir.

Sonuç olarak, GB anlaşmasının Türkiye ödemeler bilançosu üzerinde olumlu etkileri olmadığı görülmüştür. Türkiye'nin bu aleyhine durumda çıkabilmesi için AB üyeliği ile GB anlaşmasından doğan haklarını avantaja çevirmesi gerekmektedir. Bunu da gerçekleştirmek için üretime dayalı bir ekonomik modele geçilmesinde fayda olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- ABB. (2011, 8 Şubat). 22 Haziran 1993 Avrupa Birliği Konseyi Kopenhag Zirvesi Sonuç Bildirgesi. Alınan yer <https://www.ab.gov.tr/302.html>.
- ABB. (2017, 12 Nisan). Diğer Kurum, Organ ve Ajanslar. Alınan yer <https://www.ab.gov.tr/45635.html>.
- ABTD. (2018). AB'nin tarihçesi. Alınan yer <https://www.avrupa.info.tr/tr/abnin-tarihcesi-82>.
- Akçay, E. Y. (2017). Pozitif Gündem ve Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Türkiye-AB İlişkiler. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 19, 43-58.
- Akşemsettinoglu, G. (2011). Avrupa Bütünleşme Projesinin ve Genişleme Sürecinin Değişen Dinamikleri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 10(1), 1-18.
- Ataman, M., Öztürk, M. (2016). Uluslararası Örgütlerin Devlet-İçi Çatışmalara Müdahale Edip Etmemesini Belirleyen Faktörler. *Bilgi*, 33, 103-135.
- Aysun, A. (2011). *Gümrük Birliđinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması* (Yayımlanmış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Bayraklı, E., Güngörmez, O. (2016). Avrupa Parlamentosu'nun Kararı ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceđi. *SETA Perspektif*, 158, 1-6.
- Bilgesam. (2014, 30 Nisan). Gümrük Birliği Anlaşması süreci ve kapsamı. Alınan yer <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-191-2014041056gumbirdisticaret.pdf>.
- Demir, İ. (2006). *Gümrük Birliği ve Türkiye'nin Rekabet Gücü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Denk, E. (2016). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri*. Ankara: Uzerler.
- Doğan, E. (2014). *Türkiye'de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Efe, H. (2017). Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye Yönelik Mali Yardımlarının Türkiye Açısında Önemi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, ICOMEP 2017/ Özel Sayı*, 222-241.
- Eşiyok, B. A. (2012). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorunu ve Nedenleri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(569), 63-86.
- EVISA. (2011). Türkiye-AB Gümrük Birliği. Alınan yer <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ab-gumruk-birligi.tr.mfa>.
- Gündüz, O., Esengün, K. (2007). Gümrük Birliđinin Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Dış Ticareti Üzerine Etkileri. *GOÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 43-49.

- Güreşçi, E. (2006). Türkiye- Avrupa Birliği (AB) İlişkileri Sürecinde Kamuoyunun Tutumu ve Değerlendirilmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), 72-85.
- Güven, Y. (2008). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 75-97.
- İKV. (2018, 14 Ekim). Tarihçe. Alınan yer <https://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=28>.
- İnan, Ş. (2017). Bölgesel Entegrasyonların Ekonomi Politikası ve Tarihsel Evreleri-1. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 852-866.
- Kapusuz, F. (2006). *Avrupa Birliği’nin Uyum Sürecinin Türkiye Ekonomisine Etkileri: 1980-2006* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Kılıç, S. (2014). Yazılı Basında Türkiye’nin AB Üyeliği Süreci: Hürriyet Gazetesi Örneği. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(2), 87-109.
- Mor, H. (2010). Avrupa (Birliği) Bütünleşme Süreci ve Sorunları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XIV, 499-541.
- Öz, E., Buyrukoğlu, S. (2017). Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Makroekonomik Değişkenler Üzerindeki Etkisinin Ampirik Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 322-336.
- Özcan, M. (2016). *Gümrük Birliği’nin Güncellenmesine İlişkin Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Etki Analizi* (Özet Çeviri). İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı.
- Özsümer, S. (2016, 31 Mart). Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği Anlaşması ve Yeni Düzenlemeler. Alınan yer http://izto.org.tr/demo_betanix/uploads/cms/yonetim.ieu.edu.tr/6322_1462431663.pdf.
- Paksoy, S., Kılıç, S. B. (2013). Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Türkiye’nin Üyelik Olasılığının Değerlendirilmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2), 81-96.
- TCMB. (2018, 30 Eylül). Ödemeler Dengesi İstatistikleri. Alınan yer <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/odemeler+dengesi+istatistikleri>.
- Tepeli, E., Aydın, A. H. (2015). Avrupa Birliği Ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Gelişme Trendi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 29-44.
- TUIC Akademik. (2010, 14 Aralık). Türkiye’nin Tam Üyelik Başvurusu ve Başvuruya AT Komisyonun Görüş Raporu. Alınan yer <http://www.tuicakademi.org/turkiyenin-tam-uyelik-basvurusu-ve-basvuruya-at-komisyonun-gorus-raporu/>.

- TUIC Akademik. (2012, 01 Haziran). Avrupa Birliği'nin Tarihsel Gelişimi. Alınan yer <http://www.tuicakademi.org/avrupa-birliginin-tarihsel-gelisimi/>.
- UPA. (2012, 27 Ağustos). AB-Türkiye İlişkilerinde Tarihi Süreç ve Ark Plan. Alınan yer <http://politikaakademisi.org/2012/08/27/ab-turkiye-iliskilerinde-tarihi-surec-ve-arka-plani/>.
- Vergil, H., Yıldırım, E. (2006). AB-Türkiye Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin rekabet ortamı üzerine etkisi. *İktisat İşletme ve Finans*, 21(243), 67-80.
- YASED. (2018). World Investment Report 2018. İstanbul: YASED.
- Yıldırım, E., Dura, C. (2007). Gümrük Birliđinin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri Konusundaki Literatüre Bir Bakış. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28, 141-177.